ISNN 3030-3907

2026/3
VOLUME 7

DEVELOPMENT OF SCIENCE

ILMIY JURNAL

Development of science

Ilmiy jurnal

2026/3 VOLUME 7

ISSN 3030 -3907

Ilmiy jurnal OAK rayosatining 2024 yil 27 sentabrdagi 361-son qaroriga asosan 02.00.00 kimyo fanlari hamda 2025 yil 12 fevral 367- son qaroriga asosan 05.00.00 texnika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

BOSH MUHARRIR:
Temirov Alisher Hoshim o‘g‘li – texnika fanlari falsafa doktori (PhD),Dotsent.
TAHRIRIYAT KENGASH RAISI:
Fozilov Sadriddin Fayzullayevich – texnika fanlari doktori, professor
TAHRIRIYAT KENGASH A’ZOLARI

TEXNIKA FANLARI/ TECHNICAL SCIENCES/ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Bozorov G‘ayrat Rashidovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Abdurahmonov Olim Rustamovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Adizov Bobur Zamirovich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Umumiy va noorganik kimyo instituti, professor
Hayitov Ruslan Rustamjonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Jumayev Qayum Karimovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Berdiyev Dorob Murodovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor
Maxmudov Rafiq Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Tilloyev Lochin Ismatilloyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Raxmonov Qahramon Sanakulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Barakayev Nusratullo Rajabovich
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti, professor.
Jo‘rayev Xayrullo Fayziyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Panoyev Erali Rajabboyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Ataullayev Sherzod Nabiullyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Malik Negmurodovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Axmedova Ozoda Bahronovna
Islom Karimov nomidagi Toshkent Davlat Texnika Universiteti.
Safarov Bahri Jumayevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Xaydarov Axtam Amonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Safarov Jasur Alijon o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Асадова Раъно Дилмуратовна
Тошкент Давлат техника университети доценти

KIMYO FANLARI/ CHEMICAL SCIENCES/ ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Axmedov Voxid Nizomovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Umarov Baqo Bafoyevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Kodirov Abduaxad Abduraximovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Qurbonov Mingniqul Jumagulovich
Qarshi davlat Universiteti, dotsent
Turemuratov Sharibay Naurizbaevich
O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Qoraqalpog‘iston bo‘limi Bosh ilmiy kotibi, professor
Tursunov Kaxor Shonazarovich
Qarshi davlat Universiteti, professor
Do‘stov Hamro
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor
Panoyev Nodir Shavkatovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Olimov Bobur Bahodir o‘g‘li
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Kasimov Sherzod Abduazimovich
Termiz Davlat Universiteti, professor.
Aliqulov Rustam Valiyevich
Termiz Davlat Universiteti, professor
Tropov Xamza Tursunovich
Samarqand Davlat Universiteti, professor

IQTISODIYOT FANLARI/ ECONOMICS/ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Nizamov Aslitdin Badreddinovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Boboyev Akmal Choriyevich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Ergashxojayeva Shaxnoza Djasurovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Saidaxmedova Nodira Ilxomovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, professor
Muxsinov Bekzod Toxirovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shakarov Qulmat Ashirovich
Renessans ta'lim universiteti,dotsent.
Jumaeva Zulfiya Qayumovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Norova Salomat Yusupovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Avezova Shaxnoza Maxmudjonovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Jalilov Jamshid G‘anijonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, dotsent
Xasanova Gulruh Djumanazarovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.

PEDAGOGIKA FANLARI/ PEDAGOGICAL SCIENCES / ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Siddiqova Sadoqat G‘afforovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Zoyirov Erkin Xalilovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, DSc, professor
Gaffarov Feruz Hasanovich
Puchon Universiteti, *professor*
Ruziyev Davron Yuldashevich
Buxoro Davlat Universiteti, professor
Muradova Firuza Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Yunusova Gulandon Samiyevna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
To‘xtayeva Zebo Sharifovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, professor.
Navro‘zova Gulchixra Nigmatovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Uzoqova Laylo Polvonovna
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.
To‘raqulova Marjona Qiyom qizi
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Muradova Zarina Rashidovna
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Murodov Sanjar Aslonovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent.
Shodiyev Jahongir Jo‘raqulovich
Buxoro Davlat Texnika Universiteti, dotsent
Gaffarov Laziz Hasanovich
Buxoro muhandislik – texnologiya instituti, dotsent.

Tahririyat a’zolarning to‘liq ro‘yxati jurnalning www.devos.uz saytida keltirilgan.

Tahririyat hay’ati a’zolarining tarkibini o‘zgartirish hamda qo‘shimcha kiritish yoki tahririyat a’zoligidan chiqarish bosh muharrir tomonidan amalga oshiriladi.

ISSN 3030-3907

Development of science ilmiy jurnali 2024 yil 15 aprel kuni №256445 sonli guvohnoma bilan Davlat ro‘yxatidan o‘tgan.

To‘plam elektron ko‘rinishda (pdf formatida) mualliflarga taqdim etiladi. To‘plamga kiritiladigan maqolalarning mazmuni, ulardagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligiga hamda har qanday fikr - mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’ul hisoblanadilar. Talablarga javob bermaydigan maqolalar to‘plamga kiritilmaydi. Tashkiliy qo‘mita maqola matnini qisqartirish, qisman tuzatish kiritish, seksiyalarga joylashtirish huquqiga ega.

ISSN 3030-3907

UDK 821.16

PRAGMATIK SUKUT AKTIDA XUSHMUOMALALIK PRINTSIPI

Anarkulova Zubayda Fayzullo qizi
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi
Orchid: https://orcid.org/0009-0007-2703-1658
E-mail: zubaydaanarkulova@gmail.com
Axmedova Nodira Rustamovna
A teacher of Uzbekistan State World Languages University
Orchid:https://orcid.org/0009-0002-2344-0140
Email: axmedovanodirabegim784@gmail.com
Niyadullayeva Sabrina Shavkat qizi
A teacher of Uzbekistan State World Languages University
E-mail: sabrinaumarova98@mail.ru
Dr. Nor Asiah Binti Mohamad
Prof. Sultan Idris University. Malaysia
E-mail: norasiah.razak@meta.upsi.edu.my

Annotatsiya. Mazkur maqolada pragmatik sukut akti va uning nutq jarayonidagi o‘rni tahlil qilinadi. Sukutning kommunikativ vosita sifatidagi ahamiyati hamda xushmuomalalik printsipi bilan bog‘liqligi yoritilib, uning ijtimoiy va pragmatik funksiyalari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar. pragmatika, sukut akti, xushmuomalalik printsipi, nutq akti, kommunikatsiya

Аннотация. В статье анализируется прагматический акт молчания и его роль в речевом процессе. Рассматривается значение молчания как коммуникативного средства и его связь с принципом вежливости, а также выявляются его социальные и прагматические функции.

Ключевые слова. прагматика, акт молчания, принцип вежливости, речевой акт, коммуникация

Abstract. This article analyzes the pragmatic act of silence and its role in communication. It highlights silence as a communicative tool, its relation to the politeness principle, and identifies its social and pragmatic functions in discourse.

Keywords. pragmatics, silence act, politeness principle, speech act, communication

KIRISH.

Pragmatika tilshunoslikning muhim yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, u nutq jarayonida til birliklarining qanday ma’no kasb etishini, ya’ni ularning kontekst, vaziyat va nutq ishtirokchilarining o‘zaro munosabatiga bog‘liq holda qanday talqin qilinishini o‘rganadi. Shu nuqtai nazardan, nutq faqat so‘zlar orqali emas,

ISSN 3030-3907

balki turli noverbal vositalar, jumladan, sukut orqali ham amalga oshiriladi. Pragmatik sukut akti — bu kommunikatsiyada ongli ravishda qo‘llaniladigan va muayyan ma’no yuklaydigan sukut holati bo‘lib, u nutqning ajralmas qismi sifatida xizmat qiladi.

Sukut har doim ham oddiy “gapirmaslik” emas, balki u ma’lum kommunikativ maqsadni ifodalovchi vosita hisoblanadi. Ayniqsa, insonlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishda, hurmat va odob-axloq me’yorlarini saqlashda sukut muhim rol o‘ynaydi. Bu jarayonda xushmuomalalik printsipi alohida ahamiyat kasb etadi. Xushmuomalalik printsipi kommunikatsiya ishtirokchilarining bir-biriga nisbatan hurmat, e’tibor va ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo‘lishini ta’minlaydi. Ko‘pincha insonlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri fikr bildirish o‘rniga sukut saqlash orqali suhbatdoshning his-tuyg‘ularini ranjitmaslikka, ijtimoiy muvozanatni buzmaslikka harakat qiladilar.

Pragmatik sukut aktida xushmuomalalik printsipi turli ko‘rinishlarda namoyon bo‘ladi. Masalan, suhbatdoshning fikriga qarshi chiqmaslik uchun sukut saqlash, noqulay savollarga javob bermaslik orqali vaziyatni yumshatish yoki kattalarga hurmat yuzasidan ortiqcha gapirmaslik kabi holatlar bunga misol bo‘la oladi. Bunday sukutlar kommunikativ strategiya sifatida xizmat qilib, nutq jarayonining samaradorligini oshiradi va ijtimoiy uyg‘unlikni ta’minlaydi.

Shu sababli, pragmatik sukut aktini xushmuomalalik printsipi bilan bog‘liq holda o‘rganish kommunikatsiya jarayonining chuqur mohiyatini anglashga yordam beradi. Bu yondashuv nafaqat tilshunoslik, balki psixologiya, madaniyatshunoslik va sotsiologiya kabi fanlar bilan ham uzviy bog‘liq bo‘lib, insonlar o‘rtasidagi muloqotning murakkab va ko‘p qirrali tabiatini yoritib beradi.

Zamonaviy tilshunoslikda kommunikatsiya nafaqat verbal, balki noverbal vositalar orqali ham amalga oshirilishi isbotlangan. Shu nuqtai nazardan, sukut muhim pragmatik birlik sifatida namoyon bo‘ladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv sharoitida madaniyatlararo muloqot kengayib borayotgan bir paytda, sukutning kommunikativ va sotsiomadaniy xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur maqolaning maqsadi – pragmatik sukut aktida xushmuomalalik printsipining namoyon bo‘lish xususiyatlarini tahlil qilish va uning kommunikativ vazifalarini aniqlashdir.

Vazifalar:

sukutning pragmatik mohiyatini ochib berish;

uning kommunikativ funksiyalarini aniqlash;

xushmuomalalik printsipi bilan bog‘liqligini tahlil qilish.

ISSN 3030-3907

ASOSIY QISM. Sukunat ham nutq kabi tilda kommunikativ xususiyatga ega, chunki u so‘zlovchining xohishi natijasida yuzaga keladi va xabar berish, his-tuyg‘ularni yetkazish, signalning navbatini almashtirish, murojaat qiluvchini faollashtirish kabi vazifalarni bajaradi. Og‘zaki sukunat nutq bilan bir qatorda, hayotning barcha sohalarida lingvistik funksiyalarni bajarish uchun ishlatiladi, shuningdek, turli xil yozma matnlarda qo‘llaniladi. Badiiy asarlarda ham qahramonlarning sukut saqlashi juda muhim detallardan biri hisoblanadi. Sukut holatlari shunchaki yozib o‘tilmaydi, albatta. Har bir holat muallif tomonidan izohlanib boriladi. Aksariyat badiiy matnlarni kuzatadigan bo‘lsak, sukut sholati faqatgina “sukut saqlamoq” yoki “sukut qilmoq” jumlalari bilan ifodalanib qolmaydi. Aksincha vaziyatdan kelib chiqqan holatda “tin olmoq”, “sas-sadosiz”, “og‘ir sukunat”, “tikilib qolmoq”, “unsiz”, “termulib qolmoq”, “so‘zsiz qolmoq”, “qotib qolmoq”, “jim bo‘lmoq”, “sukunat cho‘kmoq”, “tiq etgan tovush eshitilmasligi”, “jim”, “sado chiqmaslik”, “gap-so‘zsiz”, “suv quygandek jimjit”, “tili kalimaga kelmaslik”, “haykaldek qotmoq”, “ko‘z tikib qolmoq”, “tosh kabi qotmoq” va shu kabi boshqa jumlalar bilan ifodalanganlligining guvohi bo‘lamiz.

Pragmatik tilshunoslikda nutq faqat aytilgan so‘zlar bilan emas, balki aytilmagan, ya’ni sukut orqali ham amalga oshiriladi. Sukut akti (inglizcha silence act) kommunikativ jarayonning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u ma’no ifodalash, munosabat bildirish va ijtimoiy aloqalarni tartibga solishda faol ishtirok etadi. Shu nuqtai nazardan, sukutni pragmatik jihatdan tahlil qilishda xushmuomalalik prinsipi alohida ahamiyat kasb etadi.

1. Xushmuomalalik prinsipining nazariy asoslari.

Xushmuomalalik prinsipi nutq ishtirokchilari o‘rtasida ijtimoiy muvozanatni saqlash, hurmat va ehtiromni ifodalashga xizmat qiladi. Ushbu prinsipga ko‘ra, so‘zlovchi va tinglovchi o‘zaro muloqotda bir-birining “ijtimoiy yuzini” (ya’ni obro‘-e’tiborini) himoya qilishga intiladi. Sukut esa ana shu himoya mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

2. Sukut aktining pragmatik xususiyatlari.

Sukut har doim ham kommunikativ bo‘shliq emas; aksincha, u quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

Rad etishning yumshoq shakli – to‘g‘ridan-to‘g‘ri “yo‘q” demasdan, sukut saqlash orqali muloyimlikni saqlash.

Hurmat ifodasi – katta yoshli yoki yuqori maqomdagi shaxs oldida ortiqcha gapirmaslik.

Konfliktni oldini olish – bahsli vaziyatda sukut saqlab, keskinlikni kamaytirish.

Mulohaza belgisi – fikrni o‘ylab ko‘rish jarayonini ko‘rsatish.

ISSN 3030-3907

3. Xushmuomalalik va sukut o‘rtasidagi bog‘liqlik.

Sukut akti ko‘pincha xushmuomalalik strategiyasi sifatida qo‘llanadi. Ayniqsa, quyidagi holatlarda bu yaqqol ko‘rinadi:

Salbiy javobni yashirish: suhbatdoshni ranjitmaslik uchun sukut saqlanadi.

Noqulay savollardan qochish: bevosita javob bermaslik orqali ijtimoiy noqulaylik kamaytiriladi.

Ijtimoiy masofa saqlanishi: rasmiy muhitda ortiqcha gapirmaslik hurmat belgisi sifatida qabul qilinadi.

4. Madaniy omillarning ta’siri.

Sukutning xushmuomalalik vositasi sifatidagi talqini madaniyatga bog‘liq. Sharqona kommunikativ madaniyatda sukut ko‘pincha ijobiy baholanadi va odob belgisi hisoblanadi. G‘arb madaniyatida esa ba’zan sukut noqulaylik yoki befarqlik sifatida talqin qilinishi mumkin. Shu sababli, sukut aktining pragmatik talqini kontekst va madaniy fondga bog‘liq holda o‘zgaradi. Pragmatik sukut aktida xushmuomalalik prinsipi nutq jarayonining muhim regulyatori sifatida xizmat qiladi. Sukut orqali insonlar nafaqat axborot uzatadi, balki ijtimoiy munosabatlarni muvozanatlashtiradi, hurmatni ifodalaydi va kommunikativ muhitni barqaror saqlaydi. Demak, sukutni to‘g‘ri talqin qilish uchun uning lingvistik emas, balki pragmatik va ijtimoiy jihatlarini ham chuqur o‘rganish zarur.

Pragmatik tilshunoslik nutq jarayonini faqat til birliklari orqali emas, balki ularning qo‘llanish sharoiti va kommunikativ maqsadi orqali ham o‘rganadi. Shu jihatdan sukut oddiy jim turish emas, balki ma’lum ma’no yuklovchi murakkab hodisadir. Nutq aktlari nazariyasiga ko‘ra, har qanday nutqiy harakat ma’lum maqsadga xizmat qiladi. Shu asosda sukut ham alohida nutq akti sifatida qaraladi. U orqali bilvosita ma’no ifodalash mumkin. Xushmuomalalik printsipi muloqot jarayonida muhim o‘rin tutadi. Sukut orqali suhbatdoshga hurmat ko‘rsatish, uning “ijtimoiy yuzini” saqlash va kommunikativ muvozanatni ta’minlash mumkin. Shuningdek, hamkorlik printsipi doirasida sukut implikatura hosil qiluvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ya’ni, aytilmagan, ammo anglashiladigan ma’no yuzaga keladi.

Tadqiqot metodlari:

pragmatik tahlil;

diskursiv tahlil;

qiyosiy tahlil;

kuzatish metodi.

Natijalar

Tahlillar natijasida pragmatik sukutning quyidagi funksiyalari aniqlandi:

Xushmuomalalikni ifodalash – suhbatdoshga hurmat bildiriladi.

ISSN 3030-3907

Konfliktni yumshatish – keskin vaziyatlar kamayadi.
Ma’no kuchaytirish – fikr ta’sirchanligi oshadi.
Ijtimoiy masofani saqlash – rasmiy munosabatlar tartibga solinadi.

Shuningdek, turli madaniyatlarda sukutning talqini farq qilishi aniqlandi. Sharq madaniyatida u hurmat belgisi bo‘lsa, G‘arbda ba’zan noaniqlik sifatida qabul qilinadi. Izlanishlar natijasida sukut holatini ifodalab keluvchi quyidagi iboralarni tahlil qildik: mum tishlamoq – gapirishni xohlamaslik; og‘ziga talqon solmoq – xohlaganda ham gapira olmaslik (chunki inson og‘zida talqon bor vaqtda og‘zini qimirlata olmaydi, aks holda talqonni yutib yuborishi mumkin. Talqon odatda og‘izda ushlab turiladi); og‘zida qatiq ivitmoq – barchamizga ma’lumki, sutdan qatiq tayyorlash jarayonida unga biroz qatiqni aralashtirib o‘rab qo‘yiladi va toki qatiq holiga kelguncha, ya’ni ivigunicha o‘rnidan qimirlatib bo‘lmaydi, aks holda qatiq ivimay qoladi. Ushbu iborada ham majburiy sukut holati ifodalangan; lommim demaslik - arab alifbosidagi lom (ل – (tovushi talaffuz qilinganda og‘iz ochiladi, mim (م (tovushi talaffuz qilinganda esa og‘iz yopiladi. Bunda inson shu darajadaki, hatto og‘zini ochib – yopishga ham imkon yo‘q; Tili tanglayiga yopishib qolmoq – bunda ham xohlaganda ham gapira olmaslik ma’nosini anglatib kelmoqda;

XULOSA VA AMALIY TAVSIYALAR.

Pragmatik sukut akti kommunikatsiyada muhim vosita hisoblanadi. U muloqot samaradorligini oshirish, ijtimoiy muvozanatni saqlash va xushmuomalalikni ifodalashda katta ahamiyatga ega. Sukut nafaqat nutqning tarkibiy qismi, balki mustaqil pragmatik birlik sifatida ham xizmat qiladi. U orqali yashirin ma’no ifodalanadi va kommunikativ jarayon boshqariladi. Pragmatik sukut akti kommunikatsiyada muhim va samarali vosita hisoblanadi. U nafaqat so‘z orqali, balki sukut orqali ham ma’no yetkazish mumkinligini ko‘rsatadi. Sukut turli vaziyatlarda turlicha mazmun kasb etib, hurmat, norozilik, o‘ychanlik yoki rozilikni ifodalashi mumkin. Shu bois, muloqot jarayonida sukutni to‘g‘ri anglash va undan o‘rinli foydalanish insonlar o‘rtasidagi tushunishni chuqurlashtiradi hamda kommunikatsiya samaradorligini oshiradi.

Amaliy tavsiyalar:
muloqot jarayonida sukutdan ongli ravishda foydalanish;
madaniyatlararo kommunikatsiyada sukut talqiniga e’tibor berish;
til o‘qitish jarayonida pragmatik vosita sifatida sukutni o‘rgatish;
konfliktlarni boshqarishda sukut strategiyalaridan foydalanish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Austin J. L. How to Do Things with Words. Searle J. R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. Leech G. Principles of Pragmatics. Grice P. Logic

ISSN 3030-3907

and Conversation. Levinson S. C. Pragmatics. Brown, P., Levinson, S. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press, 1987.

2. Trosborg, A. *Pragmatics across Languages and Cultures*. De Gruyter, 2010.

3. O‘zbek tilshunosligiga oid manbalar: Mahmudov N., Nurmonov A. *O‘zbek tilining nazariy grammatikasi*. Toshkent, 2007.

ISSN 3030-3907